

Dr hab. n. med. Jarosław Sak, prof. UM w Lublinie

Kierownik Katedry i Zakładu Nauk Humanistycznych i Medycyny Społecznej

Wydział Nauk Medycznych

Uniwersytet Medyczny w Lublinie

**Recenzja rozprawy na stopień doktora nauk medycznych lekarz Bogumiły Górczewskiej
na temat: „Predyktory jakości życia u osób z osteoporozą po 50 roku życia”
napisanej pod kierunkiem dr hab. n. med. Elżbiety Jakubowskiej-Pietkiewicz,
prof. UM w Łodzi**

Recenzji poddano, przedstawioną przez Doktorantkę, dysertację na stopień doktora nauk medycznych w postaci spójnego tematycznie zbioru trzech artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych wymienionych z części A listy czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Doktorantka jest pierwszym autorem każdego z trzech artykułów naukowych zaliczonych do cyklu. Wszystkie prace są pracami oryginalnymi. Łączna wartość punktowa cyklu artykułów wynosi 5,157 w odniesieniu do współczynnika Impact Factor, zaś w odniesieniu do wykazu czasopism punktowanych Ministra Edukacji i Nauki z dnia 9 lutego 2021 roku wynosi 300. Konstrukcja dysertacji odpowiada typowemu układowi dokonania doktorskiego stanowiącego cykl artykułów z zakresu nauk medycznych i zawiera: notę informacyjną i wykaz publikacji cyklu, wykaz skrótów, wprowadzenie, cele pracy doktorskiej, pełną treść trzech artykułów współtworzących rozprawę, omówienie prac włączonych do rozprawy doktorskiej, kwestionariusze ankietowe zastosowane w badaniach, podsumowanie, piśmiennictwo oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. Rozprawa doktorska autorstwa Bogumiły Górczewskiej została udostępniona Recenzentowi w postaci

jednostronnego wydruku komputerowego o objętości 74 stron, z uwzględnieniem oryginalnego sformatowania stron zawierających artykuły opublikowane.

We wprowadzeniu Doktorantka odnosi się do osteoporozy, jako jednostki chorobowej, oraz do kategorii jakości życia jako zasadniczego przedmiotu Jej badań doktorskich. Słusznie zwraca uwagę na okoliczność, że diagnoza osteoporozy postawiona przez lekarza w większości przypadków wywołuje negatywne emocje u pacjentek a w miarę postępu choroby może wystąpić istotne pogorszenie jakości życia. Doktorantka zwraca uwagę na brak jednolitej definicji złamań osteoporotycznych oraz na istotność tego zagadnienia w perspektywie starzenia się społeczeństwa polskiego. Według przytoczonej przez Doktorantkę prognozy Eurostatu w 2050 roku Polska stanie się jednym z krajów w Unii Europejskiej z największą dynamiką procesu starzenia się populacji. Szacuje się, że w wieku, co najmniej 60 lat w roku 2050 będzie 13,7 mln Polaków. Zgodnie z danymi udostępnionymi przez Główny Urząd Statystyczny w roku 2005 udział osób w wieku, co najmniej 60 lat w liczbie ludności Polski wynosił 17,2%, zaś w 2020 roku już 25,6%. Te kwestie demograficzne indukują istotne problemy psycho-społeczne, organizacyjne i ekonomiczne w zakresie polityki zdrowotnej. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że nie tylko wiek metrykalny determinuje perspektywy egzystencjalne człowieka. Jest bardzo wiele innych, nie mniej istotnych elementów współdecydujących o tym, kim staje się osoba ludzka po ukończeniu piątej dekady życia. Aldous Huxley podkreślał, że „Doświadczeniem nie jest to, co się człowiekowi przytrafia, lecz to, co on z tym robi”. W tym kontekście można przytoczyć przykłady osób w wieku podeszłym, które doskonale realizowały się w sferach: społecznej, politycznej, kulturalnej, i to nie tylko sławne postacie starożytności takie jak filozof Arystokles (Platon) czy poeta i prawodawca Solon, ale osoby nam współczesne: Królowa Elżbieta II czy Wang Deshun – osiemdziesięcioletni chiński aktor i model, który w pięćdziesiątym roku życia po raz pierwszy zaczął ćwiczenia na siłowni, a jego słowa znakomicie wyrażają zasadę godną popularyzowania w społecznościach osób nie tylko po pięćdziesiątym roku życia: „Bądź ostrożny, żeby nie pozwolić wiekowi stać się wymówką, by się poddać”. Z tej perspektywy podjęta przez Doktorantkę problematyka predyktorów, czyli zmiennych egzogenicznych (objaśniających) jakość życia kobiet z rozpoznaną osteoporozą i rozpoczynających szóstą dekadę życia jest niezwykle trafna i w pełni uzasadniona. Projekt badań doktorskich sygnalizowany we wprowadzeniu oraz w charakterystyce celów zakłada docenienie przede wszystkim aspektów

psychologicznych, które nie zawsze są w badaniach z zakresu nauk medycznych traktowane równocześnie z aspektami technologicznymi. Jakość życia jako, według definicji WHO, subiektywna ocena własnej sytuacji egzystencjalnej w odniesieniu do kręgu kulturowego, systemu wartości, celów, oczekiwań, zainteresowań może być oceniana w sposób zobiektywizowany, za pomocą standaryzowanych kwestionariuszy ankietowych. Z kategorią jakości życia istotnie związane są kategorie satysfakcji z życia oraz akceptacji choroby, które zostały uwzględnione przez Doktorantkę w Jej projekcie badawczym, i które można traktować jako jedne z kilku najistotniejszych psychologicznych wymiarów jakości życia pacjentów.

Cele recenzowanej dysertacji doktorskiej uwzględniały: identyfikację i analizę czynników determinujących jakość życia u osób po pięćdziesiątym roku życia chorujących na osteoporozę, rozstrzygnięcie dylematu: czy czas trwania osteoporozy wpływa na jakość życia chorego? oraz ocenę przydatności w badaniu tej grupy chorych dwóch kwestionariuszy: Skali Satysfakcji z Życia – SWLS (E. Diener, R. A. Emmons, R.J. Larson, S. Griffin) w polskiej adaptacji Zygryda Juczyńskiego oraz Skali Akceptacji Choroby – AIS (B. J. Felton, T. A. Revenson, G. A. Hinrichsen) w polskiej adaptacji Zygryda Juczyńskiego. Cele pracy zostały sformułowane w sposób prawidłowy i świadczący o dobrej znajomości rozpoznanego w projekcie badawczym obszaru problemowego.

Celem pierwszego artykułu cyklu tworzącego dysertację doktorską na temat: „Czy akceptacja choroby oraz satysfakcja z życia kobiet z osteoporozą pomenopauzalną jest zależna od BMI?”, praca opublikowana w czasopiśmie naukowym *Psychiatria Polska* w roku 2021, nr 210, s.1-12, jest analiza poziomu akceptacji choroby oraz satysfakcji z życia kobiet z osteoporozą pomenopauzalną w zależności od wskaźnika masy ciała. Badanie było realizowane od czerwca 2018 roku do maja 2019 roku w grupie 198 kobiet w przedziale wiekowym od 51 do 90 r.ż., wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety, skalę AIS, SWLS oraz skalę VAS (Visual Analog Scale) do pomiaru intensywności dolegliwości bólowych. Uzyskane dane poddano analizie przy wykorzystaniu nieparametrycznych testów: zależności Rho-Spearmana oraz różnic ANOVA Kruskala-Wallisa. Zastosowano także analizę regresji wieloczynnikowej. Analiza wyników badania nie potwierdziła istnienia istotnych statystycznie zależności pomiędzy BMI a poziomem akceptacji choroby oraz satysfakcji z życia. Nie otrzymano istotnych statystycznie różnic w tym zakresie porównując wyniki skal AIS i SWLS dla kobiet z niedowagą, prawidłową masą ciała, nadwagą i otyłością. Dlatego też,

odpowiadając negatywnie na postawione w tytule artykułu pytanie, należy z pewnym dystansem potraktować stwierdzenie Doktorantki zawarte na str. 50 recenzowanej rozprawy: „Kolejnym kluczowym elementem tego artykułu było zwrócenie uwagi na fakt, że masa ciała wpływa na poziom akceptacji choroby oraz satysfakcji z życia. Analizując poziom akceptacji choroby w zależności od wskaźnika masy ciała, stwierdzono wysoką akceptację oraz pełną adaptację choroby u osób z prawidłową masą ciała (BMI 18,0-24,9 kg/m²). Natomiast najniższy poziom zadowolenia z życia prezentowały kobiety z otyłością (BMI 30,0-34,9 kg/m²).” Z tą konstatacją można by było się zgodzić tylko w przypadku uzyskania różnic istotnych statystycznie pomiędzy wyodrębnionymi grupami w teście ANOVA Kruskala-Wallis, na przyjętym poziomie istotności, t.j. $p < 0,05$. W pierwszym artykule zidentyfikowano natomiast istotne statystycznie korelacje o ujemnym kierunku zależności pomiędzy nasileniem dolegliwości bólowych w skali VAS a zarówno poziomem akceptacji choroby (AIS), jak i poziomem satysfakcji z życia (SWLS). Jest to cenna obserwacja, potwierdzająca wcześniejsze doniesienia naukowe innych Autorów, i na którą warto zwracać uwagę w praktyce medycznej. Pośrednio również może stanowić argument za przydatnością kwestionariuszy SWLS oraz AIS w badaniu kobiet z osteoporozą pomenopauzalną.

Celem drugiego artykułu współtworzącego dysertację doktorską na temat: „Sociodemographic factors affecting the disease acceptance in the group of women with postmenopausal osteoporosis.”, praca opublikowana w czasopiśmie naukowym: *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health* w roku 2022, vol. 35, nr 3, s.1-11, jest zbadanie zależności pomiędzy czynnikami socjodemograficznymi dotyczącymi kobiet z osteoporozą pomenopauzalną a ich poziomem akceptacji choroby. W badaniu przeprowadzonym w grupie 198 kobiet w przedziale wiekowym od 51 do 90 r.ż. zastosowano skalę AIS oraz kwestionariusz własnego autorstwa umożliwiający kontrolowanie zmiennych niezależnych stanowiących jednocześnie predyktory jakości życia: wieku, poziomu wykształcenia, statusu materialnego, miejsca zamieszkania, poziomu życia, czyli sytuacji materialnej oraz czasu zmagania się z osteoporozą. Spośród tych zmiennych, istotnymi statystycznie predyktorami akceptacji choroby okazały się być: wiek, poziom wykształcenia, status materialny, miejsce zamieszkania oraz sytuacja materialna. Należy zauważyć, że czas trwania choroby stanowił zmienną objaśniającą akceptację choroby, jedynie na poziomie tendencji statystycznej, czyli w przedziale p pomiędzy 0,05 a 0,1. W omówieniu wyników

analizowanych w tym artykule naukowym Doktorantka jak najbardziej słusznie podkreśla, że akceptacji choroby, jako jednego z wymiarów jakości życia, sprzyja młodszy wiek, korzystniejsza sytuacja finansowa, wyższy poziom wykształcenia oraz miejskie środowisko życia. W odniesieniu do czasu trwania choroby przeprowadzona analiza wykazała, że dopiero czas zmagania się z osteoporozą powyżej 20 lat wpływa negatywnie na poziom akceptacji choroby. Należy się również zgodzić z Doktorantką o potrzebie prowadzenia dalszych badań w zakresie identyfikacji socjodemograficznych predyktorów jakości życia w grupie kobiet z osteoporozą pomenopauzalną.

Dopełnieniem cyklu artykułów współtworzących dysertację doktorską jest trzecia - w kolejności prezentacji - praca naukowa zatytułowana „Predyktory jakości życia u kobiet z osteoporozą pomenopauzalną.” - opublikowana w czasopiśmie naukowym „Psychiatria Polska” w roku 2022, nr 278, s. 1-14. Celem badań przedstawionych w tym artykule była ocena jakości życia kobiet zmagających się z osteoporozą pomenopauzalną według standaryzowanego kwestionariusza Quality of Life Questionnaire of the International Osteoporosis Foundation (Qualeffo-41) oraz odniesienie zmierzonej jakości życia do wybranych zmiennych socjodemograficznych. Badanie zostało zrealizowane w Poradniach Leczenia Osteoporozy w Łodzi, w okresie od czerwca 2018 roku do maja 2019 roku w grupie 198 kobiet w przedziale wiekowym od 51 do 90 r.ż. W badaniu zastosowano również skalę AIS oraz kwestionariusz własnego autorstwa umożliwiający kontrolowanie zmiennych niezależnych, jako potencjalnych predyktorów jakości życia badanych pacjentek. Oceniając tą część rozprawy doktorskiej należy podkreślić trafność doboru głównego narzędzia badawczego. Kwestionariusz Qualeffo-41 jest zalecany przez Międzynarodową Fundację Osteoporozy (IOF) do badań jakości życia pacjentów z tą jednostką chorobową i uwzględnia następujące składowe: nasilenie dolegliwości bólowych, zdolność do wykonywania prac domowych, mobilność, aktywność w ciągu dnia, funkcje społeczne i psychiczne, a także ogólną percepcję stanu zdrowia. Według przedstawionej przez Doktorantkę analizy danych w omawianym artykule istotnymi predyktorami jakości życia okazały się być: poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania, subiektywnie oceniane przez respondentki warunki egzystencjalne, stan cywilny, złamania kości w wywiadzie oraz występowanie dolegliwości bólowych. Spośród zbadanych osób z osteoporozą najniższy poziom jakości życia deklarowały kobiety: z wykształceniem podstawowym lub zawodowym, zamieszkujące w środowisku

wiejskim, oceniające swoje warunki egzystencji jako bardzo złe lub niezadawalające, deklarujące wdowieństwo jak własny stan cywilny, ze złamaniami kości w wywiadzie oraz doświadczające dolegliwości bólowych. Należy zauważyć, że pacjentki deklarujące się jako osoby rozwiedzione oceniały istotnie statystycznie wyżej swoją jakość życia aniżeli pacjentki pozostające w relacjach małżeńskich lub będące wdowami. Podgrupa tych respondentek charakteryzowała się jednak stosunkowo niewielką liczebnością (N=19) i dlatego warto byłoby obserwację tą zweryfikować w dalszych badaniach.

Przeprowadzone badania umożliwiły zrealizowanie założonych celów badawczych. Doktorantka zidentyfikowała i przeanalizowała czynniki determinujące jakość życia u kobiet po pięćdziesiątym roku życia chorujących na osteoporozę oraz uzyskała dane umożliwiające rozstrzygnięcie dylematu odnośnie wpływu czasu trwania osteoporozy na jakość życia chorej. W aspekcie oceny przydatności polskich adaptacji kwestionariuszy SWLS i AIS warto rozważyć zastosowanie ich w badaniach uwzględniających tzw. grupy odniesienia/grupy kontrolne, np. osoby deklarujące brak schorzeń przewlekłych, ewentualnie grupę mężczyzn w okresie andropauzy. W takich przypadkach można by było również z całą pewnością stwierdzić, że badania dotyczyły osób z osteoporozą po 50 roku życia, chociaż grupa pacjentek badanych przez Doktorantkę mieści się w tej, nieco bardziej ogólnej, kategorii wzmiankowanej w tytule rozprawy. Warto również rozważyć zestawienie kwestionariuszy SWLS i AIS z innymi standaryzowanymi narzędziami badawczymi. Ten element został przez Doktorantkę uwzględniony w procedurze badawczej przedstawionej w ramach trzeciego artykułu w cyklu (zastosowano jednocześnie kwestionariusz AIS i Qualeffo-41). Uwagi te stanowią jednocześnie sugestię odnośnie dalszych badań naukowych, do kontynuowania których należy zachęcać Panią Bogumiłę Górczewską. Doktorantka udowodniła bowiem swoje wysokie umiejętności w zakresie prowadzenia badań naukowych, w tym sprawność analityczną w zakresie operowania danymi, umiejętności myślenia krytycznego i właściwego formułowania wniosków. Zaletą przedstawionego cyklu artykułów, oprócz trafności podjętej problematyki i interesujących poznawczo i klinicznie wniosków, jest wykorzystanie zaawansowanych testów statystycznych i wysoka jakość oraz przejrzystość prezentacji wyników badań doktorskich. Sposób realizacji badań i ich analiza świadczą o dojrzałości naukowej Doktorantki. Zgłoszone uwagi krytyczne nie zmieniają ogólnej wysokiej oceny recenzowanego dokonania. Wyrażam przekonanie, że zrealizowany projekt badań doktorskich autorstwa Pani Bogumiły

Górczewskiej przyczyni się w istotnym stopniu do rozwoju wiedzy o problemach medycznych i psychospołecznych kobiet po pięćdziesiątym roku życia chorujących na osteoporozę i wpłynie na poprawę jakości opieki medycznej nad tymi osobami.

W podsumowaniu stwierdzam, że rozprawa doktorska na temat: „Predyktory jakości życia u osób z osteoporozą po 50 roku życia” autorstwa Bogumiły Górczewskiej spełnia ustawowe wymagania stawiane dysertacjom na stopień doktora w dyscyplinie nauk medycznych. W związku z powyższym zwracam się do Wysokiej Rady Nauk Medycznych Uniwersytetu Medycznego w Łodzi o dopuszczenie Pani Bogumiły Górczewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 21.09.2022r.

Kierownik
KATEDRY I ZAKŁADU NAUK HUMANISTYCZNYCH
I MEDYCYNY SPOŁECZNEJ
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie
dr hab. n. med. Jarosław Sak
Profesor uczelni